

פרשת חיי שרה

הקשר הנצחי שבין איש ואשתו

הקשר הרעיוני שביסוד הגזירה-שווה

מסכת "קידושין", פותחת פלימוד הלכתי שמקורו בפרשתנו:

שאלו חז"ל: מניין שאשה מתקדשת בכסף? – מגזירה-שווה: בקידושין נאמר "כי יקח איש אשה" (דבר' כב, יג), וגם בקניית מערת המכפלה, השתמש אברהם בפועל ל.ק.ח. כשאמר לעפרון: "כסף השדה קח ממני" (ברא' כג, יג). ומדובר בקנייה, שנאמר: "השדה אשר קנה אברהם" - שם כה, י). ומכאן למדו, שכשם שהשדה נקנתה בכסף, כך גם אשה נקנית לבעלה בכסף.

ואגב: לא לחינם חיבור הבעל והאשה נלמד מהפועל ל.ק.ח, כי גם יצירת האשה היתה ב"ויקח אחת מצלעותיו"... (שם ב, כא). דהיינו: ה' נטל מן האיש בלשון "ויקח..." , והאיש ממלא את חסרונו ב"כי יקח איש אשה".

ועוד: ידוע שכאשר לומדים גזירה-שווה, פירוש הדבר שיש משמעות שווה, בשני הצדדים המשתתפים בפלימוד; במקרה שלנו: הקידושין, והקרקע לקבורה: כשם שבקידושין, מה שנקח מן האיש, מושב לו ב"כי יקח איש אשה", כך גם בקרקע: האדם נלקח מן האדמה, והוא שב ומתאחד עמה: "עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחתך" (שם ג, יט). וראה והתבונן: גם פאשה נאמרה לשון זו בדיוק: "כי מאיש לקחה זאת" (שם ב, כג), ובלשון זו מדבר ה' על "רעייתו" שהופרדה ממנו: "כי לקח עמי חנם!" (ישע' נב, ה).

הלימוד לקידושין - דווקא ממערת המכפלה

ויש לשאול: מה טעם קבעה התורה את המקור לקניין אשה (היינו: לשון 'קידוש' בקניית קרקע), דווקא בקניית מערת המכפלה?

— ונראה, שאכן יש צד מהותי שווה, בין קניית אברהם את שדה המכפלה, לקניין כל אדם באשתו: שדה המכפלה, היה חלק מארץ כנען שכבר הובטחה לאברהם מפי ה'; ככתוב: "ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר, לזרעך נתתי את הארץ הזאת..." (ברא' טו, יח). ובכל זאת, דקדק אברהם לקנות את שדה המכפלה בארבע מאות שקל כסף, לבל יערערו בעתיד על זכותו.

כן הוא גם בבת-זוגו של אדם: אף שארבעים יום קודם יצירת הוולד, הכריזה כבר בת-קול: "בת פלוני לפלוני" (סוטה ב.), מכל מקום צריך החתן לבצע קניין גמור בכלתו כדין תורה, וכן לפרסם את זכותו בה, לאוסרה על כל העולם. והראיה: שהגמרא מסבירה שמה שמודגש בעקבות קניין הקידושין הוא, שהאשה נאסרה על כל שאר העולם; בכך קם וגם ניצב הקשר הקיים כבר בין הבעל ורעייתו. וזהו פירוש השם "קידושין": "דאסר לה" על כל העולם כהקדש (קיד' ב:). מעשה הקניין, מגלה איפוא את הקשר הפנימי שבין שניהם.

המיוחד שבקשר הנישואין

ונראה, שיש עוד טעם יסודי מאוד, לכך שקניין אישות נלמד דווקא מפרשה זו של מערת המכפלה:

רש"י הביא (לברא' כג, ט, מעיר' נג.) טעם לשם "המכפלה" - "שכפולה בזוגות": אדם וחווה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה. פרשה זו, היא הראשונה בתורה המגלה את עניין הקבורה; כי עד הנה לא נכתבה בתורה קבורה, לא בהבל, לא באדם וחווה, ולא בנח. ובכל הקשור לקבורה, כרוך גם סוד נצחיות האדם אחר מותו. שאף ששרה מתה, יש עדיין צורך לטפל בה כדין; להספיד אותה ודווקא סמוך לקבורה, ושבעת ימי האבלות יחלו אחר הקבורה (כפי שמצינו אצל יעקב, שלמרות שחלפו יותר משבעים יום מאז מותו (ברא' ג, ג) הספידוהו "מספד גדול וכבד מאד" סמוך לקבורה בא"י (שם, י), וגם האבלות, נעשתה אחר אותה קבורה מאוחרת - שם). כל אלה הם עדות, שהנפטר עתיד עוד לעמוד מקברו.

נמצא, שלמדנו מכאן יסוד גדול: לזיווגו של אדם, לקניין שהוא קונה את אשתו, יש משמעות גדולה גם אחרי מותו! שהרי מקום זה נקרא "מערת המכפלה", על-שם שהאבות והאמהות מצויים שם יחד לאחר מותם; להורות, שקשר האישות

מתחיל בעולם הזה – אך נמשך והולך גם לעולם הבא. כי קניין אישות, אינו דומה לשאר קנייני האדם: כל שאר הקניינים, תקפים כל זמן שהוא חי בלבד; משמת – פוקעת זכותו מכל נכסיו והם עוברים לרשות יורשיו. והראיה, שגַר שאין לו יורשים שמת – נכסיו הפקר. אבל קניין האישות של התורה, אינו קניין בגוף האשה בלבד, אלא גם בנפשה רוחה ובנשמתה! וכמו שרוח האדם ונשמתו הם נצחיים, כן גם קניין זה באשתו – קנוי לו לנצח*.

ומכאן, עד כמה חשובה קבורת בני זוג יחדיו.

ואגב – אם ניתן לדרוש סמוכין: מיד אחר מיתת שרה וקניין המערה, באה פרשת שליחותו של עבד אברהם לקדש אשה ליצחק... ומה כתוב בעניין אותו שידוך: "ויען לבן ובתואל ויאמרו, מה' יצא הדבר" (ברא' כד, נ). הנה לנו, שקניין האישות של בני האדם, הוא המשיך למה שכבר נגזר מן השמים.

על מה בכה יעקב אבינו

והנה לך ראיה ברורה מן התורה, עד כמה גדולה וחשובה היא מעלת היות האיש ואשתו, קבורים זה ליד זה במותם: כאשר ראה יעקב אבינו את רחל לראשונה, נאמר (ברא' כט, יא): "וישק יעקב לרחל, וישא את קלו ויבך"; פירש רש"י: שבכה מצער, "לפי שצפה ברוח הקודש, שאינה נכנסת עמו לקבורה!"

והמתבונן בזה ישתומם עד מאוד: הלא יעקב העיד על עצמו, "מעיט ורעים היו ימי שני חיי". צרות רבות סבל יעקב אבינו בחייו, וכפי שסיכמן רש"י (שם מג, יד): "צרת לבן, צרת עשו, צרת רחל (שמתה עליו פתאום בלידת בנימין), צרת דינה, צרת יוסף, צרת שמעון, צרת בנימין". ומה מפליא לגלות, שמלבד אותה פעם בה צפה

* לכאורה יש להעיר על דברינו, מהמשנה בריש "קידושין", שהאשה "...קונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל". נראה שהגט מפסיק את הקשר והזיקה שבין לבין – אבל מדוע היא ניתנת לשוק במיתת הבעל? הלא לדברינו, הקניין הרוחני באשתו קיים אף אחרי מותו! אמנם על עצם הראיה שהבאנו מיעקב ורחל, לא קשה קושיה זו: שהרי רחל נפטרה לפני בעלה (וכן כל ד' האמהות) ואצלה, קשר הנישואין לא נכרת מצד הבעל; אם-כן פשוט מדוע יעקב בכה. אבל עלינו, שהרחינו את היסוד לכל בעל ואשה, קשה לכאורה מכך שאשה מותרת להינשא במות בעלה; כי אותו קשר שנוצר בינה לבין בעלה הראשון – להיכן נעלם פתאום? ונראה לומר, שאותו קשר פנימי ורוחני אכן ממשיך להתקיים גם לאחר מות הבעל (במידה זו או אחרת). ואף על פי כן, התירה התורה לאשה להינשא לאדם אחר, אם רצונם בכך. ומצאתי ב"זהר" הקדוש (ב, צט:קב) בעניין הנושא ארמלתא ראיה ברורה לדברי – ואכמ"ל.

שרחל לא תיכנס עמו לקבורה – לא מצינו שבכה על צרה כלשהי... האמנם זו היצרתו הנוראה ביותר?! – חייבים לומר שאכן כן: זוהי צרתו הגדולה ביותר! ומדוע? – אולי משום שבשאר צרותיו, היה רק קושי גשמי; סבל שבתחום העולם-הזה; ואילו כשלא יקבר עם האשה שהיא חלק נשמתו – לכך יש כבר השלכה רוחנית! נזק, הקשור לחיי הנצח של העולם-הבא.

אמנם, סוד הדבר נעלם מאתנו: מה מהותו של אותו קשר נצחי, נשמתי, שנוצר בין בני-זוג? כיצד מועילה לכך קבורת הגוף, זה לצד זה, ומהי החומרה שבאי הקבורה יחד? וראה דבריו של ה"אור החיים" הקדוש, על מה שאמרה לאה אמנו:

"עתה הפעם ילָוה אישי אלִי" (ברא' כט, לד) - נתכוונה באומרה "ילָוה אישי", כי גם בזמן יציאתה מעולם-הזה לא תיפרד ממנו, להיותה בת-זוגו. וכמאמרם ז"ל (זהר ב, קב:), כי הזוגות יתלוו בעולם העליון בתמידות".

לאה אמנו הבינה ברוח קודשה, שכיוון שילדה ליעקב בן שלישי, הרי ש"עתה" היא "בת זוגו", ולא תיפרד ממנו גם בעולם העליון. ונראה, שעניין זה הוא יסוד דברי ה"זהר" במקום אחר (ג, קסד.), ש'אלמלא ידע יעקב שלאה היא אשתו - לא היה קוברה עמו במערה'.

מכל מקום, גם אם איננו יורדים לסוד העניין, אבל יסוד הדברים הוא מסתבר מאוד: שהרי אמרו, "שלושה שותפין הן באדם: הקב"ה, אביו ואמו" (קיד' ל:). אם כן, כיוון שהאב והאם נעשים שותפים עם הבורא יתברך, הרי שעצם שיתופו של האינסוף ברוך-הוא עמם, מאציל על בני הזוג מן הנצח שבו! אותו קשר זוגי שבזכותו באה השכינה ביניהם, קונה לו אז תכונה של נצח - והבן זה!

"בכסף מלא יתננה לי בתוכם לאחזת קבר" (ברא' כג, ט).

לשון רש"י: "בכסף מלא" - אָשֶׁלֶם כל שוֹוִיָּה. וכן דוד אמר לאַרְנָנָה: "בכסף מלא (תִּנְהוּ לִי)" (דהי"א כא, כב).

אין זה דרכו של רש"י להביא דוגמא לדבר, כאשר אין כל צורך להוכיח את פירושו. – לכן נראה שכוונת רש"י להדגיש, ששני הקניינים הללו – קניין קבורת האבות הקדושים בחברון, וקניין מקום המקדש בירושלים – הנה הם שני עדים נאמנים ונצחיים, המעידים לעולם כולו שישראל הם-הם אדוני הארץ כולה. שהרי הבעלים הקודמים מכרום בכסף מלא וברצון גמור, והבינו שמקום קבורת אבות האומה ומקום בית אלקינו, מלמדים בלי כל ספק שכל הארץ הובטחה לנו מפיו יתברך, והיא שלנו לעולם ולעולמי-עולמים!

שני יסודות בחינוך

אברהם ואליעזר: דוגמה לרב ולתלמיד

נעסוק הפעם, בשני היבטים חינוכיים הנלמדים מאברהם אבינו:

הדו-שיח שבין אברהם לאליעזר בפרשתנו, הוא דוגמה ליחסים הראויים בין רב ותלמיד. כאשר אברהם מפרט לאליעזר את שליחותו, מתגלה נקודה חשובה על אופן הלימוד; על הדרך, בה צריך הרב ללמד ולהחכים את תלמידיו:

אברהם הטיל על אליעזר למצוא אשה ליצחק, ובדברי השליחות יש ג' תנאים: (א) לא לקחת אשה ליצחק מבנות כנען (ברא' כד, ג).

(ב) לקחת אשה רק מארצו וממולדתו של אברהם (שם, ד).

(ג) לא להוציא לשם כך את יצחק מן הארץ (שם, ו-ח). אלא שאת התנאי השלישי, אמר אברהם רק אחרי שאליעזר שאל: "אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת, הִהְיֵשֶׁב אִשִּׁיב אֶת בְּנִךְ אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵצֵאתָ מִשָּׁם?" (שם, ה). ולכאורה, מדוע לא מנה אברהם מעצמו גם את התנאי השלישי? מדוע לא פירט מראש, מה לעשות במקרה שהאשה לא תרצה לבוא ארצה? הרי זו אפשרות סבירה בהחלט, ונכון היה לצייד את השליח בהנחיות למקרה כזה. יותר מכך: גם אם אכן כך היה במציאות (שאברהם פירט רק לאחר שאליעזר שאל), מדוע חשוב לתורה להנציח עבורנו את שאלת אליעזר?

משמע, שיש ללמוד דבר-מה מכך.

נציין, שעצם מינוי אליעזר לשליחות זו, מוכיח עד כמה גדול היה התלמיד בעיני אברהם אבינו; שהרי סמך עליו בבחירת אחת מארבע אמהות האומה, ובעצם הפקיד בידו את כל עתיד עם ישראל!

תלמיד מיוחד במינו

ראשית נקדים, שלתלמיד בו אנו עוסקים - אליעזר - היתה תכונה מיוחדת; אופי יחודי, שנודע לנו כשאמר אברהם לה': "ובן משק ביתי הוא דַּמְשֶׁק אליעזר" (ברא' מו, ב). רש"י, הביא את דרשת חז"ל לשם "דמשק":

"ובגמרא שלנו (יומא כח:) דרשו נומריקון: דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים".*

ויש לדקדק: הלשון "דולה ומשקה", משמעו שאליעזר היה טורח לרדת לסוף דעתו של רבו, כמי שיורד לדלות מן הבאר. "דולה", היינו מתאמץ להבין את הסוגיא על כל צדדיה, ושואל ומקשה על רבו עד שהעניין היה מתברר; שאם לא כן, היה די לומר שהוא 'שותה' (את מה שאברהם השקהו) ומשקה לאחרים*. ויש לשאול: הרי אין דבר שאינו רמוז בתורה (תענ' מ.); מה יכן לקחו חז"ל, שאליעזר היה טורח ו"דולה" מתורתו של אברהם?

— וגראה לי, שלמדו בן מן הקושי שהעלנו לעיל:

הלא כשאברהם אמר לאליעזר את שני התנאים הראשונים של השליחות, משמע בפשטות שאליעזר שאל, רק לאחר שאברהם סיים את דבריו (חכם כאליעזר, ודאי לא יעשה מעשה גולם הנכנס לדברי חבירו, וכל-שכן רבו - אבות ה, ז) — שאלו חז"ל את עצמם כדלעיל: מדוע לא הוסיף אברהם גם את התנאי השלישי? — אלא שכאן ראו את חכמת הרב, ואת מעלת התלמיד: אברהם אבינו היה באר מים חיים, "אין מים אלא תורה", והרוצה ליהנות ממים חיים עליו להטריח עצמו כדי להשיגם! ולכן, בכוונה לא הזכיר אברהם בתחילת דבריו את התנאי השלישי, כי נתן מקום לתלמיד להתבונן בדבריו*. אברהם הכיר את אופיו המיוחד של "דמשק אליעזר", הטורח לדלות, ולכן לימדו כפי כוחו המיוחד. ואכן, התלמיד בחן את שני התנאים שאמר רבו, ושאל כעניין: "אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי?" הלא מותר לצאת מן הארץ על-מנת לשאת אשה - האם יהיה הדבר מותר ליצחק?

דברי אברהם בשליחות זו, הם דוגמא לעיקרון החינוכי שעל הרב להשאיר נקודה מסויימת שאינה ברורה דיה, כדי שהתלמיד יעמול בה; יטרח להשיג אותה מיוזמתו האישית. כי מה שבא לו מכוחו-הוא — יהא שמור בזכרונו היטב. אמנם, על

* כתב המהרש"א ל"יומא" שם: התואר "דמשק" נכתב לפני השם, ולא נכתב: אליעזר הדמשקי — כמו: יפתח הגלעדי, אחיה השילוני. מכך הבינו חז"ל שכינוי זה לא בא לאליעזר רק על-שם מקומו, ולכן דרשו את השם.

* אנב: מכאן נבין, במה זכה אליעזר שצדקת כרבקה אָמְנו תשרת אותו, ותשאב מים לו ולכל חבורתו. והתשובה: "במידה שאדם מודד בה מודדין לו" (מג' יב:) - כיוון שהיה עבד נאמן לאברהם, שלא מש מאוהלו וישרת אותו בתכלית — לכן זכה גם הוא שישרתוהו!

* הערת העורך: בשיבת פוניבז', דיבר פעם הגר"א דסלר זצ"ל באריכות, על סתירה בין שני מאמרי חז"ל. כשסיים את דבריו — לא נאמר בעצם התירוץ לשאלה... הרב רצה לבחון, מי מהתלמידים יתעורר ויבוא לשאול... ואמנם מבין כל שומעי השיחה, ניגש רק הגר"ח פרידלנדר זצ"ל, בעל ספרי "שפתי חיים", ושאל: אז מה התירוץ לסתירה?...

המתחנך להכיר את אופיו המיוחד של כל תלמיד, וללמדו כפי כוחו. יש תלמיד, שאין לו תכונה זו לפתוח ולשאול מעצמו, ואצלו יהיה הכלל "את פתח לו".

ואגב: מניין לאליעזר תכונה זו של ירידה לעומקו של כל עניין? מרבו, אברהם אבינו! הלא כשעבר אברהם וראה "בירה דולקת", לא המשיך בדרכו כשאר באי-עולם! אלא עמד ושאל: אפשר בירה דולקת ואין לה בעלים?! לכן הציץ עליו ה' ואמר לו אני הוא בעל הבירה. וכן כשראה שמש וירח - עמד ושאל מי עומד מאחורי התופעה. בעוד שאר העולם, הסתפקו במה שראו. מידה זו, פיתח אברהם בתלמידו.

לזכות את התלמיד

אלא שהקניית "דרך בלימוד", אין פירושה רק שיטת לימוד נכונה. כדי לקנות תורה, יש צורך ביותר מאשר היגיון נכון, שאיפה, או חריפות השכל. דרך הלימוד שעל הרב להקנות לתלמיד, כוללת גם זכות רוחנית. על הרב לזכות את תלמידו, להוסיף על מצוותיו, כדי שבזכות זו יסייעו לו מן השמים להצליח:

ראינו במספר מקומות, שאם פרשה או דין מתגלים בתורה בגרמתו של מישהו, הרי זו זכות הנוקפת לו. כך היה בפרשת בת היורשת נחלה, ש"זכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן" (ב"ב קיט.); וכך בפרשת פסח שני, שבאה לעולם בזכות שאלתם של אותם "טמאים לנפש אדם"; שכן, "מגלגלין זכות על-ידי זכאי" (במד' ט, ו; רש"י שם, ז).

נקודה זו חבויה גם בפרשה בה אנו עוסקים: אברהם מורה לאליעזר לצאת לחו"ל ולהביא אשה רק מארצו, ובכוונה השאיר לאליעזר לשאול, אם גם יצחק יהיה רשאי לצאת לחו"ל למטרה זו. כי כך נתגלגל, שדין איסור יציאתו של יצחק אבינו, העולה התמימה, מן הארץ, נכתב לראשונה בתורת הנצח בזכות שאלתו של אליעזר! (בי מאוחר יותר, אמר ה' ליצחק "אל תרד מצרימה" - ברא' כו, ב וברש"י). זכות זו, תעמוד לו להצליח בשליחותו הבה חשובה.

מדוע העלימה התורה?

מכאן נעבור להתבונן ביסוד חינוכי שני, שמצאנו באברהם אבינו: שלוש פרשיות, עוסקות בקורות את אברהם אבינו: "לך לך", "וירא", ו"חיי שרה". המתבונן בהן היטב, יתעורר לשאלה בולטת ביותר: בפרשיות אלה מובאים דברים שדיבר אברהם, עם כמה וכמה אנשים; אצל חלקם, אף מצוטטת השיחה באריכות. לפנינו חילופי-דברים עם שרה, עם לוט, ועם מלכי תקופתו, כמו פרעה ואבימלך. כמו-כן מובאת שיחה ארוכה עם אליעזר - בה עסקנו זה-עתה; דו-שיח עם עפרון

ועם בני חת, ועוד. אך דווקא על רקע שפע זה של שיחות, תמוה מאוד מדוע לא כתבה התורה מה דיבר אברהם, עם אישיות חשובה מאוד בחייו. ונבאר בעז"ה:

בראש פרשת "לך לך" בנה אברהם מזבח לה', "ויקרא בשם ה'" (ברא' יב, ח). פירשו המפרשים (רמב"ן, ספורנו) שאברהם היה מלמד את בני דורו, ומחנך אותם לדעת את אחדות הבורא יתברך. ידוע, שמספר חניכיו אלה הגיע לאלפים ולרבבות (רמב"ם הל' ע"ז א, ג), דבר המעיד שעסק בחינוך לאמונה בכל כוחו. אגב: המלה "חניך", מצויה רק פעם אחת בתנ"ך, אצל אברהם אבינו: "וירק את חניכיו" (ברא' יד, יד); ללמדך, שאברהם הוא המחנך הגדול.

ומצינו במקום נוסף, שחינוך הדור - וכן הדורות העתידים - הוא עניינו המרכזי של אברהם: כאשר ה' אומר בלבו, שעליו לגלות לאברהם שסדום עומדת להיחרב, מוסיף הוא טעם לכך: "...כי ידעתיו, למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' וכו'" (ברא' יח, יט); פירש רש"י: "כי ידעתיו..." - אני מחבב אותו; ומדוע? "...למען אשר יצוה את בניו - לפי שהוא מצווה את בניו עלי, לשמור דרכי". הרי, שהסיבה העיקרית לחביבות של אברהם לפני ה', היא משום שהוא מחנך את "בניו ואת ביתו אחריו" לשמור את דרך ה'. אם כך, מדוע לא פירשה התורה היאך חנך אברהם את יצחק בנו, להמשיך את בניין עם ישראל? הרי אין בתורה כל משא-ומתן בין האב ובנו, מלבד בפרשת העקידה, וגם שם מצינו בדיוק... חמש-עשרה מלים ביניהם! כשם שחשוב לדעת את תוכן שיחותיו עם עפרון ועם אבימלך - אין ספק שגם דבריו עם יצחק אבינו היו חשובים! לעינינו הפשוטות נראה, שהיינו לומדים מכך רבות. אם התורה היתה מפרטת מעט כיצד חנך את בנו, היינו אנו לומדים מכך את סוד החינוך לעצמנו ולבנינו! היינו מסיקים מהם הדברים העיקריים, החשובים ביותר, בחינוך הדור הצעיר. ואם תשיב, שדרך התורה לקמץ בדרך כלל בדבריה, ולכן לא טרחה לכתוב כיצד חנך את יצחק - אם כן מדוע האריכה בשיחותיו עם שאר בני דורו...?

חינוך אמיתי: במעשה ולא בדיבורים!

אבל לעניות דעתי התשובה פשוטה:

כלל גדול לימדונו חז"ל: "גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה" (ברכ' ז:). יסוד החינוך, הוא הדוגמא שהמחנך מראה לחניכיו ולתלמידיו. הנהגתו, מעשיו, ודיבורו של הרב עם הבריות - הם הקובעים במתחנך את הרושם הפנימי היסודי! ונמצא ממילא, שאדרבה: זהו החידוש החינוכי הגדול שלימדה התורה, בכך שלא סיפרה על הדברים שהיו בין אברהם ויצחק! ודאי שאברהם חנכו לאמונה

וליראת שמים טהורה – אבל התורה רוצה ללמד, שיצחק אבינו התחנך מכך שראה את הכנסת האורחים של הוריו! מכך שהתבונן כיצד אביו מציית לדבר-ה', למרות הקושי הנפשי שהיה לו, ומשלח את הגר וישמעאל.

ואם תהם: האמנם דרך חינוך כזו תניב תוצאות חיוביות? – על כך ענתה התורה, כשכתבה את הדו-שיח הקצר בין האב והבן, בדרך לעקידה. כאן רואים את תוצאות החינוך של אברהם! אברהם מתגלה, במחנך דגול שאין שני לו: הצלחתו בחינוך היא כה מלאה, שהתלמיד מסכים אפילו להישחט עבור העקרונות שנטע בו! לולא שפירטה התורה את המלים הקצרות שהיו ביניהם בדרך, היינו סוברים שמן הסתם, אברהם שיכנע באריכות את יצחק, שעליו לפשוט את צווארו. כי מלבד הערך הכבד שיצחק אמור היה להקריב - את חייו - הרי ציווי זה סתר בתכלית את כל מה שלמד מאביו עד אז, שאין הבורא חפץ בקרבנות אדם! הלא דבר זה היה כלול בקריאתו של אברהם "בשם ה'", לחדול ממעשה זה שעובדי האלילים היו פרוצים בו; ועכשיו – הוא עצמו עומד להקריב את בנו לאלקיו... היתכן?! היה נראה סביר לחלוטין, אם יצחק היה שואל: 'אבא, אולי כדאי רק לוודא ולשאול את ה', אם באמת התכוון ל...?

אבל יצחק, מציית לאביו ללא אומר ודברים! התורה פורשת לפנינו את פירות החינוך המוצלח של אברהם, ולשם כך פירטה את הדברים הקצרים שהיו בין האב והבן; להוכיח, כיצד יצחק מוסר את חייו ללא כל היסוס, מבלי להביע הסתייגות כלשהי. אדרבה: הוא שביקש מאביו שיקשרנו יפה, לבל יתנגד גופו באופן בלתי רצוני, ברגע השחיטה (בר"ר נו, ח). זוהי הוכחה ניצחת לגודל מעלת אברהם אבינו כמחנך, ולענ"ד, כלול הדבר במאמרם: 'מעשה אבות - סימן לבנים!' שמעשי האבות – ולא דווקא מה שלימדו – הם המהווים מופת לבנים, כיצד ימשיכו בדרך האבות. וראה ב"תנא דבי אליהו" (רבא, פכ"ה), שעיקר עניינם של האבות היה במעשיהם:

"שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, אברהם יצחק ויעקב. שלא קנו האבות (את) העולם הזה והעולם הבא וימות בן דוד, אלא בשביל מעשיהם הטובים ותלמוד תורה".

הנה דקדקו להזכיר "מעשיהם", לפני תלמוד תורתם!

חז"ל אמרו: "יפה שיחתן של עבדי אבות לפני הקב"ה, מתורתן של בנים" (בר"ר ס, ח). כי מהקורות אותם נלמדים יסודות, לכל מי שחפץ ב"תורתן של בנים". הנה לקח חשוב ביותר, שיכול כל תלמיד ללמוד מאליעזר, העבד הנאמן:

הלא אליעזר זה, שמהנעשה עמו למדנו היום לקחים חינוכיים, היה בתחילתו כה מרוחק מקודש, שאברהם לא רצה להשתדך עמו מפני שהיה "ארור!" (רש"י לברא' כד, לט). והנה לעינינו ראינו, כיצד הפך לתלמידו המובהק של אברהם אבינו! כיצד הלך בדרכו, ודלה תורת אלקים חיים לבריות; כיצד זכה לבטל עצמו לחלוטין ולהיות נאמן תכלית הנאמנות ל"עמוד העולם", עד שאפילו שמו נעלם לכל אורך שליחותו לחרץ, והוא מוזכר ב"העבד" בלבד. במה זכה לכל אלה? – בכך שישב לרגלי אברהם רבו, שמע את לקחו, התבונן היטב בכל פרט ממעשיו – עד שיצא מכלל "ארור" ל"בוא ברוך ה'"! (שם, לא; בר"ר ס, ז).

אשריו ואשרי חלקו של תלמיד אמיתי, המסתופף לאורו של רב אמיתי!

זכורני ימים מקדם, באחד מימי יום-הכיפורים בישיבה בלייקווד. היה זה באמצע היום הקדוש, אחר-הצהריים, והנה רבנו קורא לי. ניגשתי אליו מיד, ואמר לי כדברים האלה:

"תלמיד פלוני, חושב לעזוב את הישיבה לאוניברסיטה. משפחתו היא מיוצאי גרמניה, ואבותיו באירופה נהגו ללמוד בקולג'. קרא לו החוצה, מבלי שירגישו, ודבר על לבו שבשום אופן לא יעזוב את הישיבה. אמור לו, שתלמידים נוספים עלולים ללמוד ממנו, ח"ו. היום הוא התחזק ברוחניות, ואם יקבל על עצמו להחזיק בתורת ה' תמימה, הרי שיזכה לא רק להתברך לשנה טובה, אלא בחסד ה' יצליח בעתידו!". ברוך ה', שזכיתי לקיים שליחות זו. בחור זה נשאר בישיבה, ולאחר נישואיו התקבל באחת הישיבות, והוא מחזיק בה עד היום במשרה חשובה מאוד.

צא ולמד: הלא על כתפיו של ר' אהרן היו לא רק כל ענייני הישיבה - מאמירת שיעורים עמוקים ודרשות בעבודת ה', ועד הנשיאה בעול הכלכלי הכבד - אלא היה גדול הדור, שממש כל ענייני הציבור באמריקה נחתכו על פיו; עניינים, שאין מהם מנוחה כלל, אפילו רגע אחד! ובנוסף היה מעורב בכל המתרחש בארץ, בנושאי חינוך, בחירות, גיוס בנות ועוד ועוד – ולמרות משא כבד זה, לא שכח באמצע תפילת יוה"כ, את בעייתו הפרטית של אחד התלמידים.

מעשיה נאים כקטורת

לקראת סוף הפרשה, בעקבות נישואיו של יצחק (ב"ק צב:), מתבשרים אנו על נישואין חדשים של אברהם אבינו:

"וַיֵּקֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשֵׁמָּה קְטוֹרֶה" (ברא' כה, א).

פירש רש"י: זו הגר. ונקראת קטורה: א) על-שם שנאים מעשיה כקטורת;

ב) ושקשרה פתחה, שלא נודווגה לאדם מיום שפירשה מאברהם" (בר"ר סא, ד).

ויש לעיין: רש"י הביא מן המדרש, שני טעמים לשם "קטורה". לטעם השני "שקשרה פתחה וכו'", מובן השם "קטורה"; כי "קיטרא" בארמית פירושו: קשר, כמובא שם במדרש. אך לטעם הראשון שהיתה "מקומרת מצוות ומעשים טובים" (בר"ר שם) - מפני מה נקראה הגר ומעשיה הנאים דווקא על-שם הקטורת? (ע"ש ב"לי יקר"). בסייעתא דשמיא, נראה לי לומר טעם בדבר על-פי דברי הרמב"ם:

מחלוקת רש"י ורמב"ם בדין בני קטורה

קטורה זו, ילדה לאברהם שישה בנים, כמפורש בפרשה (ברא' כה, ב). והנה אמרו ב"סנהדרין" (נט:), שאין בן-גח חייב היום במצוות מילה, משום שנאמר לאברהם: "ואתה את בריתי תשמר, אתה וזרעך אחריו לדרתם" (שם יז, ט) - רק "אתה וזרעך" חייבים במילה. ושאלו: ומדוע אין בני ישמעאל - שהם זרע אברהם - חייבים היום במילה? - משום שנאמר: "כי ביצחק יקרא לך זרע" (ברא' כא, יב), רק יצחק כלול ב"אתה וזרעך" אחריו... ולא ישמעאל. שאלו שוב: אם כן, מדוע אין בני עשו חייבים כיום במילה כמונו? הרי גם הם בני יצחק! - תשובה: "כי פיצחק..." - ומדייקים: ולא כל יצחק; לא כל זרע יצחק קרוי "זרעך", אלא בני יעקב בלבד.

מסיימת הגמרא בשאלה: אם כך - שמכל זרעו של אברהם חייבים במילה רק בני יעקב, מדוע איפוא חייבים גם בני קטורה? - ענתה הגמרא: משום שיש לימוד מיוחד מפסוק (ברא' יז, יד): "וערל זכר אשר לא ימול... את בריתי הפיר" - לרבות בני קטורה."

ונחלקו רש"י (שם) והרמב"ם, מי כלולים ב"לרבות בני קטורה":

לרש"י - רק אותם ששת בני קטורה שנולדו מאברהם; אבל בניהם פטורים ממילה.

ולרמב"ם (הל' מלכים י, ח) - כל צאצאי קטורה חייבים במצוות מילה, עד היום.